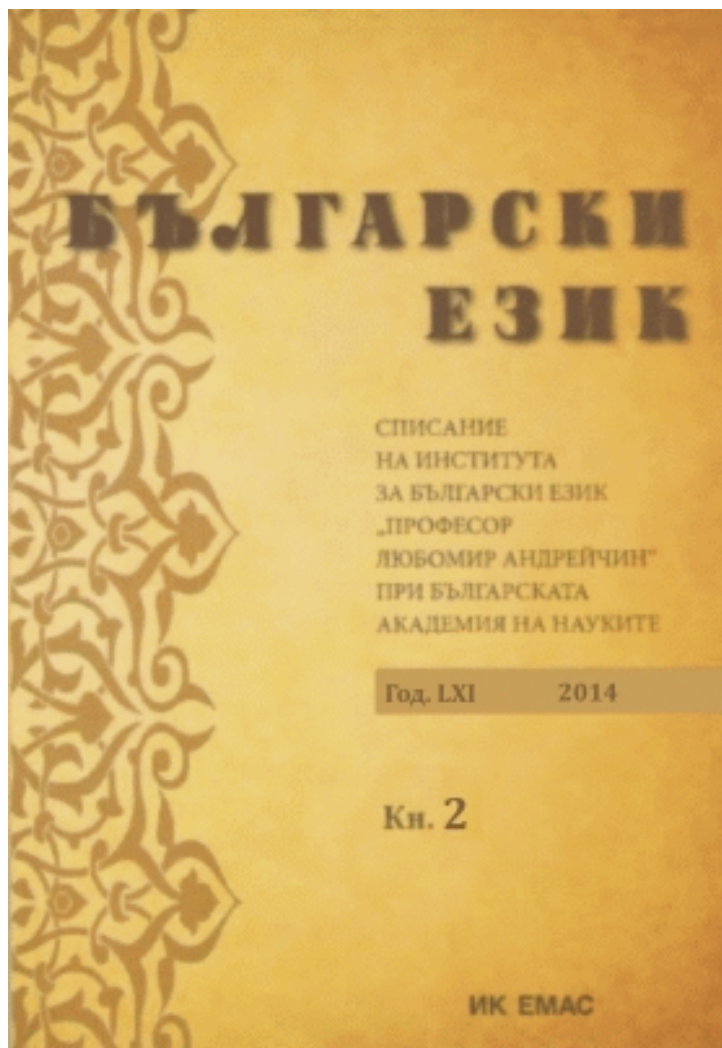

списание на
Института за български език при БАН
БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
ISSN 0005-4283

[Мони Алмалех. Видове светлина в Стария завет според ивритската езикова картина. – В: *Български език*, № 2, 2014. 7-21.](#)

Съдържание на брой 2/2014

- [Владко Мурдаров – Продължаваме през седмото десетилетие II](#)

СТАТИИ

- [Мони Алмалех – Видове светлина в Стария завет според ивритската езикова картина](#)
- [Марияна Цибранска-Костова – Едно старинно название на магическата практика вентрилоквиъм: въ локании влъщств¹«шии](#)
- [Мария Деянова – За развитието на отношенията между инфинитива и конструкцията да + презенс, отразено в Паисиевата „История славеноболгарская“](#)

НАУЧНИ СЪОБЩЕНИЯ

- [Лидия Стефова – Морфосинтактични църковнославянизми в Райковския дамаскин](#)
- [Петър Кривчев – Лексикално-семантични дублети – композитни образувания в преписите на Стишния пролог от Търновската му редакция](#)

ЕЗИКОВИ СЪОБЩЕНИЯ НА МЛАДИ ФИЛОЛОЗИ

- Дора Цветанова – Близки срещи от правописен вид
- Ангел Ангелов – Изследване върху правилността на употребата на пълен и кратък член при съществителните от мъжки род единствено число в българския печат
- Александра Димова – Изследване спазването на правилата за съгласуване на формите в единствено и множествено число в състава на учтивата форма
- Полина Петрова – Книжовноезикови норми. Употреба на формите кого, когото, някого, никого
- Анна-Мария Етова – Езиков сблъсък: дали публичните личности в България използват окончанието -м или -ме за глаголи в 1 л. мн.ч.?

ЕЗИКОВА КУЛТУРА

- [Владко Мурдаров – За новите дублетни форми при някои причастия](#)

РЕЦЕНЗИИ И ОБЗОРИ

- [Цветана Стайкова – Англо-руско-български речник по библиотечна и информационна дейност](#)
- [Ваня Мичева – Марияна Цибранска-Костова, Елка Мирчева. Зайковски требник от XIV в. Изследване и текст](#)
- [Татяна Илиева – Божидар Питев, Диана Питева. Българско-английски речник на църковните термини](#)
- [Иван Г. Илиев – Катрин Рудин. Аспекти на българския синтаксис: комплементизатори и конструкции с въпросителни думи](#)
- [Русин Коцев – Проблеми на устната комуникация. Книга девета, т. I и т. II.](#)

IN MEMORIAM

- [Ваня Мичева – В памет на проф. Евгения Ивановна Дьомина](#)

БИБЛИОГРАФИЯ

- Нина Маринова – Библиография на българската езиковедска литература. 2013 г. (първо полугодие)

Copyright © 2009-2014 [Институт за български език "Проф. Любомир Андрейчин"](#) при [Българска академия на науките](#)

МОНИ АЛМАЛЕХ

**ВИДОВЕ СВЕТЛИНА В СТАРИЯ ЗАВЕТ СПОРЕД
ИВРИТСКАТА ЕЗИКОВА КАРТИНА**

MONY ALMALECH

**TYPES OF *LIGHT* IN THE OLD TESTAMENT ACCORDING
HEBREW WORLD VIEW**

(Abstract)

Hebrew roots and words signifying *light* are listed and commented in order of the possibility to translate them into Indo-European languages. Some of the Hebrew words are translatable, and others – do not. It is because of the interlingual symmetry and asymmetry. The article is a generalization of the survey conducted a few years ago, published in the monograph “The Light in the Old Testament.” Examination of untranslatable Hebrew roots and words into Indo-European languages is a contrastive study but the results have hermeneutical value, because it helps to understand the original message of the Bible.

Keywords: root, translation, Semitic language, Bible, interlingual symmetry and asymmetry, light

Според морфологичната класификация индоевропейските и семитските езици са в групата на флексивните езици – думата има корен, представки, наставки и вставки. Най-популярната дефиниция на корен е ‘общото в значението на производните думи’, напр. *книга, книжарница, книжар, книжен, книжовен*.

Голям проблем при превода от иврит на индоевропейски език е различната езикова картина, която е вложена в парадигмата на един корен. Много често индоевропейските съответствия се оказват несродни думи. Например *земя, човек, Адам, червено и кръв* са от един и същи корен в иврит – *Алеф-Далет-Мем*. Общността *земя, човек, Адам, червено и кръв* произвежда теологична картина на сътворението на света, която е непреводима на индоевропейски език. Много сходно е положението с различните корени, които се превеждат като *светлина, светя, свеиц, светилник, светъл, светене, светка-*

вица, озарявам, зора, разсъмване, изгрев, блестя, блясък, бляскав, изгрея, изгрявам, сияя, осияя, сияние, изток, озарявам, озаря, лъщя, лъскавина. Проблемът не е в това, че и в български език имаме различни корени. Непреводимостта идва от напълно различните логически връзки, втъкани в парадигмите на ивритските корени.

Генеричното название на *светлина* в иврит е אור [or]. Тази дума винаги се превежда като *светлина*. Думите *светлина* אור [or], *светя* לאור [леор] са трансезиковият гръбнак, който съхранява оригиналните ивритски внушения след превод. От друга страна, за индоевропейския читател остават скрити редици особености от семантиката на ивритските и арамейските думи, използвани в Стария Завет. Чрез този преглед става възможно да се очертае пълният спектър на когнитивните параметри, съществуващи в ивритската езикова картина на света за светлината.

Алеф-Вав-Рейш אור

Парадигмата на корена *Алеф-Вав-Рейш* אור маркира първосътворената светлина, която в някакъв смисъл е пълна абстракция за човека. Божествената светлина тип אור [or] е по-върховна от небесните светила – слънцето, луната и звездите. Тя може да стане както обект на медитация, така и да носи юдейската представа, че първосътвореното са светлината, буквите и Словото, където Словото и буквите блестят в подходящите цветове. В юдейския мистицизъм е прието, че чрез Божествената светлина Адам и Ева контактуват пряко с Бога-Отец преди грехопадението. Като наказание за първия грях Бог поставя „дрехи от кожа“ на Адам и Ева, където *кожа* е עור [or]. Кожените дрехи са непреодолимо препятствие за пряката комуникация с Бог чрез светлината тип אור [or]. Омофонията не е омография и това е цяла доктрина, вложена в езика и в правописа. От този корен са думите *светя, светлина, светилник, свещ, светило, осветление*.

Нун-Гимел-двойно Хе נה

Светлината, втъкана в корена *Нун-Гимел-двойно Хе* נה иде да внуши друг тип светлина, която тече в комуникацията между греховния човешки свят и Бога. Основания за този извод са съществителните *бъркане*, т.е. *порочен* נה [нагàх], от глагола *бода с рогове, събарям* נה [нагàх]. Явлението *изгрев, зора, разсъмване* נה [ногàх] е реализация в човешкия свят на идеята този корен да има макросемантика ‘светлина, давана във физическия човешки свят от Бог по линия на Сътворението’. Това не е опасната и умъртвяваща поради силата си Божествена светлина. Това е ‘животодаряваща светлина’, която конкретно, физически каузира живот на Земята – и на човека, и на животните, и на

растенията. Това е ‘дар Божий’, но съвсем друг е въпросът какво се случва по време на дневната светлина – добро или лошо. Важното е, че този корен съдържа правописно утвърдена норма, че ‘този тип светлина е договор между хората и Бог’, на което е носител двойното *Хе* ׀. Двойното *Хе* ׀ има за звуков денотат некрлатко *х*. В Битие 17 е описано кои за символите на договора между Аврам и Бог. Първият знак е добавянето на буквата *Хе* ׀ към името на Аврам. Така той става Авраам, където огласовката е *а*, а буквата е *Хе* ׀. Букви за гласните звукове в ивритската азбука, както и в арабската, няма. Буквата *Хе* ׀ има статус на знак за договора, равностоеен по значимост на обрзването.

Освен чрез *двойно Хе* ׀ некрлаткото *х* се пише с две букви от азбуката – с *Хав* ׀ и/или с *Хет* ׀. Изписването с една или друга буква внася теологично съдържание в думата. Съхраняването на двойното *Хе* ׀ за звуков денотат на некрлатко *х* означава, че правописът настоява на смисъла на придържане и наличие на договора с Бог.

В Исая 59:9 семантизацията на този светлината тип ׀׀ [or] е *правосъдие* и *правда* чрез паралелизъм.

Светлината от типа *Нун-Гимел-двойно Хе* ׀׀ е най-често използваната дума за *изгрев*, *разсъмване*, *зора* ׀׀ [ногàх], но това съществително се превежда и като *светкавици*, *блясък*, *светлина*, *сияние*, *бляскав*, *светъл*, *светене* (англ. *bright(-ness)*, *light*, (*clear*) *shining*), а глаголт ׀׀ [нагàх] – като *озаря*, *изгрея*, *сияя*, *осияя*, *блестя*, *озарявам*, *излъчвам светлина*, *светя*, *просветлява*. (Подробно описание и коментари за тези случаи виж у Алмалех/Almalech 2010.) Стандартният превод на това съществително е със съществително, макар че съществителните са различни и не са само синоними. Това дава представа за конкретните възможности и реализации на семантичните трансформации на идеята за светлина в сакралния текст.

Достатъчно често и в различни езици е възможно съществителното да се преведе като словосъчетание ‘чисто сияние’ *clear shining* (версията на крал Джордж, Псалми 18:12/13), в което е експлицирана идеята за светлина по отношение на семата ‘чистота’.

Глаголт от този корен ׀׀ [нагàх] се превежда в българските версии като *светя*, *изгрея*, *осияя*, *сияя*, *озарявам*, *озаря*.

Зайн-Рейш-Хет ׀׀׀

Не по-малко често като *зора*, *изгрев* или *разсъмване* се превежда друга дума – ׀׀׀ [зерàх]. Думи като ׀׀׀׀ [мизрàх] *изток* и ׀׀׀ [зарàх] 1. *изгрявам*; 2. *издигам*; 3. *блестя* маркират статус, близък до този на корена *Нун-Гимел-двойно Хе* ׀׀, но голямата разлика е, че темата за договора между хората и

Бог отсъства в корена *Зайн-Рейш-Хет* חָרַח. Това, което се подчертава, е фактът, че светлината в триизмерното човешко пространство е явление, придружавано от ‘издигане’ и ‘поява на нещо ново’. Стандартните преводи на глагола са *да изгрея*, *да осияя*. В 2 Летописи 26:19/20 глаголът חָרַח [zaràx] е използван с вторично значение *да избухна* или *да се появи изведнъж*, като става дума за проказа. Преводът е базиран на семи като ‘поява на нещо ново’, ‘бърза поява’, ‘поява на нещо белеещо се’. Контекстната семантика е ‘наказание от Бог’:

А Озия, който държеше в ръката си кадилница, за да кади, разяри се; и като се разяри на свещениците, проказата му **избухна** на челото му пред свещениците в Господния дом, близо при кадилния олтар. (“Estir”)

Шин-Хет-Рейш חָחַשׁ

Този корен е още един случай на непреводими на индоевропейски език асоциативни и логически връзки, които по същество променят теологичната информация в текста.

Думата חָחַשׁ [shàxar], често предавана с българските *изгрев*, *зора*, *разсъмване*, *ззоряване*, е друг тип светлина, която е втъкана в един корен със следните значения:

черен	חָחַר [shàxar]
чернея; стъмва се, мръква се; помръквам	חָחַר [shàxar]
1. търся; 2 интересувам се; 3. домогвам се; стремя се	חָחַר [shòxar]
юношество, младост	חָחַרֹּת [shàxarut]
изгрев, зора, разсъмване, ззоряване	חָחַר [shàxar]

Поради антонимната семантика, носена от корена *Шин-Хет-Рейш* חָחַשׁ, този тип светлина е диалектично свързана със своя природен и духовен антоним – *черния* цвят חָחַר [shàxar]. Другата посока, втъкана в *Шин-Хет-Рейш* חָחַשׁ, дава възможност едновременно и *да търсим*, и *да се интересуваме*, и *да се стремим*. Процесът на търсене предполага избор – в *чернотата* на *мрака* или в *светлината* на *зората*. Когато се *интересуваме* от нещо, пак сме пред избор – от *зората* и/или от *чернотата* се интересуваме. Или пък *зората* и *тъмната* като метод и територии за *търсене* и *интересуване*. Така третата предпочитана дума за *изгрев* насочва към моралните аспекти на доброто (*зора*) и злото (*черно*, *стъмва се*). Тези опозиции са разбираеми на всички езици и във всички култури, поради когнитивните и психолингвистичните универсалии, представящи семантизации и културизации на прототипите (по Рош и др. 1976) на черно и бяло – тъмнината и свет-

лината. Тези опозиции обаче рядко са вложени в един и същи езиков корен. Може да се каже, че в тази дума се съдържат елементи на процес, на творческо търсене, на несигурност, на очакване, но и на сигурност, на оптимизъм, защото светлината идва и пред нас е денят. Тази комплексност много добре личи в един от преводните български еквиваленти – *закоряване* (не *зора*, и не *изгрев*, и не *разсъмване*).

Куф-Рейш-Нун קרן

Коренът *Куф-Рейш-Нун* קרן обозначава друг вид светлина, която се отличава с ‘форма на рог’, т.е. става дума за *лъч*.

Съществителното קרן [kèren] означава *лъч*, но и *рог*. Глаголът קרן [karàn] маркира същите територии – 1. *блестя, сияя, лъча*; 2. *имам рогове* – и стандартно се превежда с *блестя, сияя* или *лъчи се пръскаха/лъчи излизат*.

Коренът *Куф-Рейш-Нун* קרן е съпоставим с корените *Куф-Ламед-Ламед* קלל и *Хе-Ламед-Ламед* הלל, които означават самата субстанция „блестящност“, но *Куф-Рейш-Нун* קרן означава „формата на тази блестящност“. За разлика от другите корени и производните им лексеми, коренът *Куф-Рейш-Нун* קרן значи още ‘сдобивам се с рогове’. Така всички фолклорни и митологични значения на роговете подсъзнателно се приписват на лъчите, на светлината с форма на лъчи. Разбирането, че рогът или рогата са съсредоточие на силата на животното, е и блискоизточно, и европейско. Наблюдавано е при много народи. Така рогът означава ‘физическо могъщество’, ‘власт’ и вторично значение ‘човек, одарен от Бог със сила и власт’. Затова след контакта на Мойсей с Бог на Синай „кожата на лицето му блести“ и думата за *блести* е именно קרן [karàn].

Исход, 34:29 Докато Мойсей слизаше от Синайската планина и държеше двете плочи на откровението в ръката си, при слизането си от планината Мойсей не знаеше, че кожата на лицето му **блестеше**, понеже беше говорил с *Бога*. (Библия 2002)

Това е неестествено явление, което плаши Аарон и всички израилтяни. Мойсей се сдобива със сила и власт, макар че никога не злоупотребява с тях, например като стане цар или сатрап. Какво прави Мойсей с даруваната от Бог власт е друга тема, но важното е, че властта и силата му имат външен израз в светлина, която струи от лицето му под формата на лъчи. Все пак впечатлява, че властта и силата му е съпроводена от светлина и може би затова той дава пример преди гръцката Атина за конституиране на демокрация с върховенство на закона.

Често различни видове светлина са съчетавани паралелно в един стих с *лъчи/лъчи се издаваха* קרנים [карнайм]:

Авакум, 3:4

Блясъкът Му е като слънчева светлина; от ръцете Му **лъчи**; и тука е скривалището на силата Му. (Библия 1991)

Сиянието Му бе като светлината; **Лъчи се издаваха** из страната Му; И там бе скривалището на силата Му. (Библия 1940)

Зайн-Юд-Вав זײַ

Протосемитската семантика на звукосъчетанието *з-и-в*, маркирано с различен правопис, *Зайн-Вав-Вет* זײַ, съдържа идеята за ‘концентрирано в поток движение на течност или светлина от една точка към друга’. Думата זײַ [зив] е арамейска и е употребена само два пъти в Стария Завет от пророк Данаил. Тази дума е много популярна в съвременния иврит.

Иначе זײַ [зив] се превежда като *блясък* или *прибледня* (лицето на царя прибледня). Двете употреби на корена в Стария Завет не се превеждат като нещо свързано със светлината, но арамейският/акадският произход на корена и думите говорят много на носителя на иврит, където е налице коренът *Зайн-Вав-Вет* זײַ. „От него се образува глаголът זײַ [зиув], означаващ 1. *бликам, избликвам, струя, руквам*; 2. *тека, лея се* и прен.; 3. *разделяне* (на болен от здрав човек в Левит 15); 4. *изпускам, излъчвам* (светлина, топлина, дим и пр.); 5. *излизам, появявам се, изтичам, извирам*.“ [BibleWorks98]

Куф-Ламед-Ламед ללך

Коренът *Куф-Ламед-Ламед* ללך е с висока многозначност. Той маркира свой, неповторим тип светлина, където сродните думи очертават типологията на ‘блестящност’. Среща се в Езекил 1:7; Данаил 10:6.

Блестящността е свързана с думите, образувани от този корен – *полирам, лъскам, наточвам, правя остър; лъскав, наточен, полиран*. Прилагателните са *лъскав, полиран; наточен*, но в цялостната парадигма на корена се овързват и негативните страни на тази ‘бляскаща подостреност’ чрез другите думи, образувани от този корен – *да съм нищожен; да съм скверен; да съм лек, да съм нетежък, да съм незначителен, да съм несериозен; преставам, спадам; добивам по-ниско положение; почвам да презирам; да съм бърз; да съм лесен; леко (изречено); проклинам; кълна, проклятие, клетва, проклетия*.

Цялата парадигма третира не само конкретните действия (*полирам, наточвам*) и качества (*полиран, наточен*), но и възможността *да се добие лъскавина, блясък*. Освен това, значенията се ситуират и в конкретен, и в преносен смисъл – за човешките отношения, за положението на човек спрямо другите хора. Значението *да съм бърз* очевидно е от областта на каузираните явления (значения) на един наточен меч, нож или остра стрела. В стилис-

тиката на библейския иврит *наточен, заострен* се възприема като *остър*. Стандартната, често използвана, дума *бърз* מָהֵר [ма(х)èр] е от друг корен. Цялата парадигма на *Куф-Ламед-Ламед* може да се осмисли като съдържаща ключови семи ‘бързина и лекота заедно’. Те имат позитивна и негативна насоченост. Когато става дума за бляскащите, светещите или лъскавите Божии оръжия, когнитивната и асоциативната способност и нагласа се усложняват, като се прибавя макрочервено-макросветло. В ПИЕЛ постройка коренът произвежда глагола *кълна*, със съществителното *клетва*.

Нун-Цади-Цади נצנצ

Коренът *Нун-Цади-Цади* נצנצ маркира съвсем друг, неизведим от другите корени, тип светлина. Намира уместна употреба във високо мистичната картина от Езекил 1:7, където е описан Тронът на Господ.

Глаголът נצנצ [нацац] се превежда като *блестя, искря, изпускам искри*, а съществителното נצ [нец] (м.р.)/הצנצ [ница] (ж.р.) се превеждат като *искра*.

Всъщност *цъфтя, процъфтявам* е основното значение на глагола נצנצ [нацац]. Типът светлина е съотносим със съществителното *дъга* קֶשֶׁת [кèшет] по линия на разкриване на светлината в нейната ‘многоцветност’. В тази посока коренът е елемент и от значението ‘прави нещата явни’. *Цвете* פָּרַח [пèрах] и *цъфтя* נצנצ [нацац] не са от един корен в иврит. От друга страна, реализациите в иврит на съгласните *п-р-х*, бидейки земен израз на тяхното небесно съчетание, сочат, че, подобно на български език, е реализиран глаголът *цъфтя* [парàх] в словообразователна и смислова връзка с думата *цвете*. Така в ивритската езикова картина на света е възможно да се отличат нюанси в цъфтенето. Става ясно, че נצנצ [нацац] и נצ [нец] (м.р.)/הצנצ [ница] (ж.р.) са свързани с ‘цъфтенето като процес и символ’, а също така с ‘блестящите аспекти на цъфтежа’. Някои значения на корена *Нун-Цади-Цади* נצנצ, като *искря, блестя* и *искра*, насочват към ‘физическо и душевно благоденствие и здраве’ и до ‘отделяне или отразяване на светлина с голяма концентрация и сила’, ‘светлина, разсичаща мрака и разпръскваща се линейно или прекъснато по форма’.

Юд-Пе-Хе הבה

Светлината, която специализирано означава ‘Божествено сияние’, се обозначава от *Юд-Пе-Хе* הבה. Глаголът е *възсия, осия, заблестя, заблестявам, изгривам* הבה [йафà] и само в постройката ХИФИЛ. От този корен се образува

думата *хубав* יָפֵה [йафè]. Това е ‘светлина за особено, въздигнато състояние, ако то се отнася за човек’ (Вж. Езекил 28:7; Второзаконие 33:2; Псалми 50:2 и др.).

Хе-Ламед-Ламед הלל

Твърде специфична област от значения и отношения на светлината изразява коренът *Хе-Ламед-Ламед* הלל. Глаголите הָלַל [(х)альàл] и הִלֵּל [(х)ильèл] означават *излъчвам светлина, блести светлина; възхвалявам; хваля се; ликувам*. Съществителните от този корен означават *възхваляване, ликуване* הִלּוּל [(х)илуль]; *хвалба* מְהִלָּל [ма(х)алàль]; *възхвала* תְּהִלָּה [т(х)ильà].

Собственото име *Хилел/Илел* הִילֵּל е популярно еврейско име и до днес, но то е превездано в някои случаи по метода „каквото името – такъв и човекът/същината“ – Деница, сияйна звезда. Собственото име на Вавилонския цар (Исаия 14:12), превездано като *lucifer* (латински), *Day Star* (англ.), ἑωσφόρος (Септуагинта), *Jaśniejący* (полски), *lucifeře* (чешки) става едно от имената на Сатаната в християнството. Това е, защото царят е паднал от своята висина.

„Коренът *Хе-Ламед-Ламед* הלל служи за представяне на отдаването на светлина от Божествен или небесен източник. Повечето употреби на глагола са в контекста на сравняване на Единия Бог с митологични същества и богове – Левиатана, слънцето и луната като езически символи.“ [BibleWorks98].

Към това може да се добави следното. Коренът *Хе-Ламед-Ламед* הלל може да бъде приет като антоним на корена *Алеф-Вав-Рейш* אור по двете големи теми в юдейския мистицизъм – Сътворението и Колесницата на Господ. *Светлина* אור [ор] е название и на Първосътворената светлина и маркира Сътворението, където посоката е от горе надолу, от Бог към човека. Коренът *Хе-Ламед-Ламед* הלל маркира обратната посока – от човека към Бога, от долу нагоре. Това е смисълът на ивритския асоциативен факт, че всяка възхвала на Бог всъщност е изпускане на светлина по вертикалата към Бог. Такова изпускане на морална чистота е възможно, ако поведението на човека е морално. На иврит *псалм* תְּהִלָּה [те(х)ильà] е дума, образувана от този корен – а книгата *Псалми* се нарича תְּהִלִּים [те(х)ильйìм]. Псалмът като дейност и състояние е не само радостна и екстатична емоция, но и ярко подчертана интелектуална дейност. В крайна сметка популярно е, че псалмът е интимен контакт между един човек и Бога-Отец. Сега трябва ясно да се каже – интимният разговор и обръщане към Бога са невъзможни без елемента светлина, която се получава от моралната и душевната чистота при цялата тежест на първородния грях. Всеки път, когато се казва **псалм** и **възхвала** чрез този

корен в иврит, асоциативно се подразбира и внушава *излъчвам светлина, блести светлина*.

Хет-Зайн-(Х)е חזח + *Шин-Куф-Фе* קפח

Според Гезениус думата חזח [хазу̀т] означава *поява, вид на нещо, което е огромно или много красиво*. Пълната парадигма на глагола חזח [хазà(x)] е: 1. *виждам; да виждам; възприемам; гледам; пророкувам; предвиждам чрез отвъдното; 1а. (ПААЛ) 1а1. виждам зад/през; 1а2. да виждам като пророк в екстатично състояние; 1а3. да виждам; възприемам; 1а3а. чрез интелект 1а3б. виждам чрез опит; 1а3с. предвиждам*. В парадигмата на корена са думи като *пророк* חזח [хозè(x)], *видение* מחזח [мехазè(x)]; *прозорец; светене* מחזח [мехезà(x)]. По Гезениус 1996.

За Соломон знаем, че е монарх и най-мъдрият съдия. Езиковата картина на иврит обаче недвусмислено ни казва, че той е със статут на пророк. За прозорците на дома на цар Соломон е употребена מחזח [мехезà(x)] и тя внушава неговите ‘пророчески дарби’ и ‘всепроникваща мъдрост’. Така думата מחזח [мехезà(x)], в съответствие с парадигмата на корена חזח, е специализирана да информира, че ‘пророкуването се извършва чрез механизъм на връзка чрез светлина в нещо като прозорци през световите’ + ‘красота’. Пророческата дарба на Соломон е подсилена в символа на прозорците с указанието, че те имат решетки: *прозорци с решетки* חלונות שקפים [халоней шкуфим] (3 Царства 6:4; 3 Царства 7:4–5).

Глаголът в ПААЛ е קפח [шакàф] и означава *предстои; появява се; надвисва*. Глаголът в НИФАЛ נשקפה [нишкефà] е *предстои, появява се (appeareth/looms out/появяется)*. (За постройките в глаголната система на иврит вж. Алмалех/Almalech 2002.) Еремия, 6:1 използва формата в НИФАЛ, а в Песен на песните 6:10 съществителното נשקפה [нишкефà] е преведено с поетична свобода като *изглежда, поглежда, блещи и занича*. Всъщност изразът може да бъде *очакваната зора* или *появяващата се зора*.

В случая с двореца на Соломон наличието на решетки не означава, че се поставя ограничение. Напротив – употребата на корена *Шин-Куф-Фе* קפח показва, че и решетките на прозорците на Соломон са част от пророческите му способности и структурирането на неговия дом отразява неговите способности, а ‘решетките са част от дарбата да провижда, да е в състояние да види какво се появява’. Коренът *Шин-Куф-Фе* קפח също се включва в невъзможна за превод семантична трансформация на идеята за светлина. Заедно с מחזח

[мехезà(x)] се получава ‘интелектуалната и духовна дарба от правене нещата от бъдещето видими’. С други думи тук ‘светлината като елемент от пространството се обвързва с категорията време’.

Цади-Хе-Рейи צהר и *Цади-Хет-Рейи* צהר

Корените *Цади-Хе-Рейи* צהר и *Цади-Хет-Рейи* צהר са специализирани да обвържат *светлината на пладнето, зенита* с ритуални субстанции – дървеното масло/зехтина; вълната; прозореца на Ноевия ковчег (Битие 6:16), бялото царско муле. Всичките изискват ‘трансформиране на най-ярката и силна дневна светлина в ритуална чистота’.

Коренът *Цади-Хе-Рейи* צהר

Сродните думи от този корен разкриват, че при *прозорец* тип צהר¹ [цò(x)ap] има пряка словообразователна следа с 1. *белота; блясък*; 2. астр. *зенит, пладне* צהר² [цò(x)ap]; צהר³ [цò(x)ap] *покрив*. Връзката с ‘ритуална чистота’ е явно проследима при глагола *пресовам маслини в лин* צהר [цò(x)ap] и при думата *יצהר* [иц(x)àr], означаваща *пресен зехтин*.

Заиграва се с краткото и некраткото [x]. В думата צהר [цò(x)ap] има кратко [x] и буквата *Хе* ה, а в думата צהר [цòхар] - некратко [x] и буквата *Хет* ח. Септуагинта и Вулгата поставят равенство между тези два корена, като превеждат *бели магарици/ослици* צהרונה אטונות [атонòт цехорòт] от Съдии, 5:10 не с термин за цвят, а с думите μεσημβρίας (*пладне*) и nitēns (*блестящ*). По този начин Септуагинта и Вулгата използват парадигмата на צהר [цò(x)ap] за превод на צהר [цòхар]. Дали и ние не можем да направим така днес? Ако сторим това, може да се каже, че тези два корена обозначават тип светлина, която е свързана с ритуалните предмети *дървено масло; натурална вълна; бяло магаре*.

Ако употребата на корена, съдържащ *Хе*, има твърде екзотична парадигма, обхващаща *чист зехтин за миропомазване*, то коренът с *Хет* не е по-малко любопитен, защото негови деривати са елемент от окраската и описанието на „царските мулета“ на *Соломон и Давид* с визия за магарето на еврейския месия. Странно изглежда, че царят на една държава не избира по-благородното, по-величественото и по-бързото животно – коня. Така или иначе бялото муле на юдейския цар е знак за висока степен на ‘ритуална чистота’. Бялата магарица и бялото магаре са в опозиция с термина за *мъжко магаре* חמור [хамòр], произтичащ от *да съм червен* חמר [хамàр], *дзифт* חמר [хемèр], *вино* חמר [хамàр]. Така „бялото муле, дете на магарица“ е отделено и опозиционирано спрямо „мъжкото магаре“, което е макрочервено-макротъмно.

Прозорецът на Ноевия ковчег צְהָר [цò(x)ар] е обвързан с бялото магаре на месията и на еврейския цар. Получава се една ивритска симфония от асоциации, логически и словообразователни връзки, маркиращи не само различни видове светлина, но и връзките между тях.

Зайн-Хе-Рейш זָהַר

Семантиката на корена е 1. *светлина, разпръсквам светлина, сияя, сияние*; 2. *поучавам; предупреждавам; съветвам, напомням*.

Някои източници твърдят, че парадигмата *поучавам; предупреждавам; съветвам, напомням* е първичното значение на корена, а *светлина, разпръсквам светлина, сияя, сияние* е вторична. Няма единно мнение по въпроса. Важното за нас е, че този корен обозначава разбирането за монотеистичното учение (*поучавам; предупреждавам; съветвам, напомням*) като синоним на разпръскването на духовната светлина (*светлина, разпръсквам светлина, сияя, сияние*). Затова не учудва, че кабалата, тайното юдейско познание или мистицизъм се явява под заглавието *Зохар* זֹהָר [зò(x)ар] през XIII в. Коренът *Зайн-Хе-Рейш* служи за приравняване на Словото със Светлината. Това е една теза, добре изразена в Новия Завет от Йоан 1:1-5, където апостол Йоан пише като посветен в тайното религиозно-мистично познание левит.

Нун-Хе-Рейш נָהַר

1. светя до блясък, <i>прен.</i> да бъде весел	נָהַר [на(x)àр]
2. (от блясъка на течаща струя) да тече; обединявам, сглобявам	
река, поток; <i>прен.</i> просперитет	נָהַר [на(x)àр]
дневна светлина	נְהָרָה [не(x)арà]

Обичайната употреба на נָהַר [не(x)арà] е *река*. Има само една употреба на тази дума като светлина – в Йов 3:4. Глава 3 разказва за това как Йов проклина деня, в който се е родил.

1 След това Иов отвори устата си та прокле деня си. 2 Иов, проговаряйки, рече: – 3 Да погине денят, в който се родих, И нощта, в която се каза, роди се мъжко. 4 Да бъде тъмнина оня ден; Бог да го не зачита от горе, И да не изгрее на него **светлина**. (“Estir”)

Забележителният майстор на словото вкарва обичайната дума за *река* в контекст, в който не може да се сбърка, че става дума за *светлина*. Думата за *изгрее* е от корена *Юд-Пе-Хе* יָפַח.

Далет-Ламед-Куф דָּלַק

В библейски иврит коренът е свързан повече с *огън, пламвам, (огнена) треска*. В съвременен иврит коренът е усвоил значения като *гориво, светвам, да светна, запалвам светлина*. Употребен е в Данаил 7:9 и в Битие 31:36.

Цади-Хет-Хет חֲדַיִךְ

Коренът *Цади-Хет-Хет* חֲדַיִךְ е с еднократна употреба в Стария Завет, но впечатлява със семантиката си ‘по-бял от млякото’, т.е. ‘по-бял’ от прототипа за бял цвят. Налице е חֲדַיִךְ מֵחֶלֶב [цаху ме-халав], букв. *бяха по-бели от мляко*, където חֲדַיִךְ [цаху], означава *бяха по-бели* и/или *бяха по-чисти* (Плач на Еремия 4:7).

Коренът *Цади-Хет-Хет* обозначава ‘силата на светлината и горещината на пладнe’. Коренът има синестезна семантика, отразена при превода: *светъл пек по пладнe; светъл припек по пладнe* и *светло греене по пладнe* (Исаия 18:4) и *горещ вятър духа от голите височини на пустинята* (Йеремия 47:11).

Синестезията е в основата и на синонимната употреба на *светкавица, мълния, гръмотевица*.

Светкавица, мълния, гръмотевица

И в иврит, и в български има различни думи, назоваващи природното явление при дъждовна буря – *гръмотевица, светкавица, мълния*. Всяка една от тях назовава отделни елементи на бурята и имат различна вътрешна форма. Факт е обаче, че всичките думи се възприемат на синестезна база като синоними.

В библейския текст за тези думи са използвани корените *Бет-Рейш-Куф* בֵּרֶק, *Бет-Зайн-Куф* בִּזָּק, *Рейш-Айн-Шин* רֵעַשׁ, *Куф-Вав-Ламед* קוּל, *Хет-Зайн-Зайн* חֲזַיִן.

Тези корени обозначават ‘светлината като движение на светкавицата’. Тук важна сема е ‘огромна бързина’ – всъщност става дума и за скоростта на звука, и за скоростта на светлината. Налице са и значенията ‘разрушително и убийствено въздействие’, ‘огромна природна мощ, неподвластна на човека’, а при *Хет-Зайн-Зайн* חֲזַיִן ‘характерна зигзагообразна форма на светлината’.

Думите от тези корени при превод не променят синестезната си синонимност. Това става независимо от различията в семантиката на *светкавица, гръмотевица* и *мълния* и независимо от възможните междуезикови асиметрии при номинацията на тези универсални природни явления.

Чистота, ритуална чистота

Светлината като прототип на белия цвят притежава две универсални качества – чистота и бял цвят. В разработената цветова теория (Алмалех/Almalech 2001; Алмалех/Almalech 2006) бе доказано, че е възможно тези качества да бъдат асоциирани със светлината, макар и когнитивно това да става чрез т.нар. огледални асоциации.

Чистотата се изразява по два основни начина – от думи с основно значение ‘чистота’ и от думи с основно значение *отделям, разделям* или *отрязвам*, с вторично значение ‘ритуално чист’, ‘здрав’.

В първата група са няколко корена – *Тет-Хе-Рейш* טהר, *Зайн-Хав* זך, *Нун-Куф-Юд* נקי, *Бет-Рейш-Рейш* בדר, чието основно значение е ‘чист’, ‘ритуално чист’. Всички употреби на българската парадигма *чист, чистота, чистя, изчиствам* е експлициране в текста на основното качество на макробялото.

Във втората група са корените *Гимел-Зайн-Рейш* גזר, *Хет-Ламед-Куф* חלק, *Цади-Хе-Рейш* צהר, *Куф-Далет-Шин* קדש, *Шин-Фе-Рейш* שפר. ‘Ритуално чист’, ‘здрав’ е вторично значение, което познават всички тесни специалисти и равините, защото то е нещо като „професионален пророчески жаргон“. То се наблюдава при различни класове от думи.

Много показателен е примерът с корена *Гимел-Зайн-Рейш* גזר, в чиято парадигма са *режа, отрязвам; режа на две; отделям; отскубвам; повелявам, отсъждам* גָזַר [gazàr]; *част* גֶזֶר [gèzer]; *гизра* גִזְרָה [gizrà] *отрязване, отделяне*. В Плач на Еремия, 4:7 думата גִזְרָתָם [gizratàm] функционира със значението *блестят*. На преводите може да се гледа като на тест за имплицирание или експлициране на дадено значение. В случая с този стих преводът на думата גִזְרָתָם [gizratàm] е *блестяха*.

Подобно експлициране на подразбиращата се връзка на ритуалната чистота със светлината е рядко. То не се наблюдава при превода на думата חָלַק [халàк] в израза אִישׁ חָלַק [иш халàк], където се експлицира разумното за контекста, но неразбираемо в български, „гладък“, т.е. некосмат: *Но Яков каза на майка си Ревека: Виж, брат ми Исав е космат, а аз съм с гладка кожа/гладък (мъж)* (Битие 27:11). Коренът *Хет-Ламед-Куф* חָלַק се използва около 50 пъти според BibleWorks98, но във всички останали употреби той функционира с основното си значение *дял, част; наследство; разделям на части; разделям; поделям на части; отделям*. Смесът на *гладък* тук е ‘избран’, ‘подходящ’, ‘ритуално чист’. Думата *отбрани* в израза „шест **отбрани** овце“ צֵאן שֵׁשׁ־בְּרֹות [цон шеш брурòт] (Неемия 5:18) всъщност се разбира като ‘ритуално чисти’. Лексемата, превеждана с *отбрани* е בְּרֹות [брурòт], а нейното първично значение е ‘чист’, ‘ясен’.

Старозаветното мислене е, че приносите и жертвите за Бог „трябва да се отделят“ и „да бъдат най-доброто“, т.е. ‘ритуално чистото’. Така е и с жертвените животни, и с маслиновите дървета, чийто плод е предназначен за храмово дървено масло, така е и с избраните за пророци. Този тип мислене носи печата на монотеистичната доктрина в юдаизма. Тук задължително влиза *Куф-Далет-Шин* קדש, превеждано в български с парадигмата *светец, освещавам*, както и парадигмата на *Шин-Фе-Рейш* שפח с основно значение ‘да съм приятен’ и ритуалния рог *шофар* שופר [шофàр].

От направения преглед на явленията на междуезикова асиметрия става ясно, че в ивритската езикова картина на света и в ивритското езиковото мислене се различават различни типове светлина, които остават непреводими. В същото време, светлината тип *Алеф-Вав-Рейш* ווא א винаги се превежда като светлина. Всички останали типове светлина, маркирани от различни корени в иврит, не притежават същата словообразователна логика в индоевропейските езици. В структурата на макробялото важно място заемат съхранените след превод названия на видовете чистота, както и термините за бял цвят. Различните видове светлина и отношенията между тях остават частично съществуващи в преводите. Съпоставителната лингвистична база позволява да се изведат структурните, когнитивните и семиотичните аспекти на библейската светлина.

В крайна сметка съпоставителното езикознание тук има херменевтична стойност, защото позволява по-добро разбиране на Библията.

ЛИТЕРАТУРА

Алмалех 2001: *Алмалех, М.* Цвят и слово. Прагматични и психолингвистични аспекти. София, АИ „Проф. М. Дринов“.

Алмалех 2002: *Алмалех, М.* Българско-ивритски разговорник: Кратка практическа морфология на иврит, около 3000 думи и изрази. София, КК „Труд“ & ИК „Прозорец“.

Алмалех 2006: *Алмалех, М.* Цветът в Петокнижието. Езикова картина на света (върху иврит, български и други езици). София, УИ „Св. Климент Охридски“.

Алмалех 2010: *Алмалех, М.* Светлината в Стария Завет. София, ИК „Кибеа“.

GESENIUS, W. 1996. Gesenius' Hebrew-Chaldee Lexicon to the Old Testament. 12 000 entries. Baker Books.

ROSCH, E. AT ALL 1976. *Rosch, E. C. Mervis, W. Gray, D. Johnson, P. Boyes-Braem.* Basic Objects in Natural Categories. – In: *Cognitive Psychology*, № 8, pp. 382–439.

BIBLEWORKS98. BibleWorks, LLC. Hermeneutika, Big Fork, Montana; P.O. Box 6158 Norfolk, Virginia.

ЕКСЦЕРПИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Библия 2002: *Библия или Свещеното Писание на Стария и Новия завет. С препратки, паралелни пасажи и тематичен конкорданс.* Издателство „Верен“, София.

Библия 2001: *Библия или Свещеното писание на Стария и Новия завет. Вярно и точно преведено от оригинала.* Българско библейско дружество със съдействието на Обединените библейски дружества – UBS. София.

Библия 1940: *Библия или Свещеното Писание на Стария и Новия завет. Вярно и точно преведена от оригинала.* Ревизирано издание, Библейско дружество, София.

Библия 1991: *Библия сиреч книгите на Свещеното писание на Вехтия и Новия завет,* издава Св. Синод на Българската църква, София.

Библия 1940: *Библия или Свещеното Писание на Стария и Новия завет. Вярно и точно преведена от оригинала.* Ревизирано издание, Библейско дружество, София.

“Estir”: Електронна Библия на български език с конкорданс. 2005.

Biblia Hebraica Stuttgartensia (Hebrew Bible, Masoretic Text or Hebrew Old Testament), ed. K. Elliger and W. Rudolph German Bible Society. 1990. Stuttgart.

Septuaginta (Old Greek Jewish Scriptures) ed. A. Rahlfs, German Bible Society. 1935. Stuttgart.

The New American Bible Confraternity of Christian Doctrine, 3211 Fourth Street, N.E., Washington, D.C. 20017–1194. 1991. USA.

✉ Проф. д.ф.н. Мони Алмалех

Секция за общо и съпоставително езикознание

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН

бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

almalech@abv.bg

✉ Prof. D. Sc. Moni Almalech

Department of General and Contrastive Linguistics

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchenski prohod, Bl. 17, Sofia 1113, Bulgaria

almalech@abv.bg

Мони Алмалех

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“
при Българската академия на науките
София, България

ВИДОВЕ СВЕТЛИНА В СТАРИЯ ЗАВЕТ СПОРЕД ИВРИТСКАТА ЕЗИКОВА КАРТИНА

(Резюме)

С оглед на междуезиковата симетрия и асиметрия се посочват преводимите и непреводимите корени, обозначаващи *светлина* в иврит. Статията е обобщение на изследването, проведено преди няколко години, публикувано в монографията „Светлината в Стария завет“. Разглеждането на непреводимите на индоевропейски език корени има херменевтична стойност, защото помага да се разбере оригиналното послание на Библията. Материалът не е публикуван досега.

Ключови думи: светлина, корен, семитски език, Библия, превод

✉ Мони Алмалех
almalech@abv.bg

Публикувано: 30 юни 2014